

STD : 11

વाणिज्य व्यवस्था અને સંચાલન

પાઠ : 2

ધંધકીય સેવાઓ - 1

સ્વાધ્યાય સોલ્યુશન

પ્રશ્ન 1. નીચેના પ્રશ્નોના જવાબનો સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી લખો :

(1) નીચેના પૈકી કયો સિદ્ધાંત વીમાકરારના સિદ્ધાંતો અનુસાર
નથી ?

- (A) સંપૂર્ણ ભરોસાનો સિદ્ધાંત
- (C) વીમાયોગ્ય હિતનો સિદ્ધાંત
- (B) નુકસાન-વળતરનો સિદ્ધાંત
- (D) નફનો સિદ્ધાંત

(2) સામાન્ય વીમાનો કર્યો પ્રકાર સૌથી જુનો અને સર્વવ્યાપી છે?

(A) માલની હેર ફેરનો વીમો

(C) હવાઈ વીમો

(B) દરિયાઈ વીમો

(D) રેલવે / રસ્તા વીમો

(3) વિદેશી વીમા કંપનીઓ ભારતીય વીમા કંપનીમાં સીધેસીધું

કેટલું રોકાણ કરી શકે છે ?

(A) 25 %

(C) 74

(B) 49 %

(D) 100 %

(4) ઉસાન વિકાસપત્રમાં પાકતી તારીખે કેટલી રકમ વ્યાજ

સહિત ચૂકવવામાં આવે છે ?

(A) બે ગણી

(C) ચાર ગણી

(B) ત્રણ ગણી

(D) પાંચ ગણી

(5) નીચેના પૈકી કયા વીમામાં જોખમનું તત્ત્વ વધુ સમાવેલું છે ?

(A) માલ હેરફેરનો વીમો

(C) હવાઈ વીમો

(B) દરિયાઈ વીમો

(D) રેલવે / રસ્તા વીમો

(6) મનીઓર્ડરધી કઈ સેવામાં ટપાલી દ્વારા નાણાં ઘરે
પહોંચાડવામાં આવતા નથી ?

(A) સામાન્ય મનીઓર્ડર

(C) ઈ-મનીઓર્ડર

(B) ઇન્સ્ટન્ટ મનીઓર્ડર (IMO)

(D) ખાસ મનીઓર્ડર

પ્રશ્ન 2. નીચેના પ્રશ્નોના એક વાક્યમાં જવાબ આપો :

(1) વીમો એટલે શું ?

➤ વીમો એટલે બે પક્ષકારો વચ્ચેનો લેખિત કરાર કે જેમાં
વીમો લેનાર પ્રીમિયમની રકમના અવેજના બદલામાં વીમો
ઉતારનાર પાસેથી નક્કી કરેલા જોખમથી થતા નુક્સાન
સામે નક્કી કરેલી ગણતરી અનુસાર નુક્સાન ભરપાઈ કરી
આપવાનું વચ્ચન પ્રાપ્ત કરે છે.

(2) વીમા પોલિસી એટલે શું ?

➢ વીમાના લેખિત કરારને વીમા પોલિસી કહેવામાં આવે છે.

(3) જીવનવીમો એટલે શું ?

➢ જે વ્યક્તિનો વીમો લીધો હોય તે વ્યક્તિનું મૃત્યુ થાય
ત્યારે તેના વારસદારને અથવા નક્કી કરેલ મુદત પૂરી થાય
ત્યારે વીમાંપની વીમો લેનારને નક્કી કરેલી રકમ ચુકવી
આપવાનું વચ્ચન આપે તેવા વીમાને જીવનવીમો કર્યું છે.

(4) સામાન્ય વીમાની વ્યાખ્યા આપો.

➤ માલની હેરફેરનો વીમો અને આગનો વીમો અને અન્ય વીમાને સામાન્ય વીમા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

(5) વાહનવ્યવહારનું સૌથી ઝડપી માધ્યમ જણાવો.

➤ હવાઈ માર્ગ વાહનવ્યવહારનું સૌથી ઝડપી માધ્યમ છે.

(6) વખારનો અર્થ આપી.

➤ વખાર એટલે પેદાશનો સંગ્રહ કરવાનું સ્થળ કે જગ્યા.
માલના સંગ્રહ અને તેની જગવણી માટેની વ્યવસ્થાને કે
સેવાને વખાર કે ગોદામ કહે છે.

(7) મલ્ટિપલ યુનિટ ટ્રેન એટલે શું ?

➤ ટ્રેનના બધા અથવા કેટલાક ડબા ચાલક બળ ધરાવતા હોય
તને મલ્ટિપલ યુનિટ ટ્રેન કહે છે.

પ્રશ્ન 3. નીચેના પ્રશ્નોના ટુંકમાં જવાબ આપો :

(1) વીમાના સિદ્ધાંતોની યાદી આપો.

➤ **વીમાના સિદ્ધાંતોની યાદી નીચે મુજબ છે :**

(1) સંપૂર્ણ ભરોસાનો સિદ્ધાંત, (2) નુક્સાન-વળતરનો સિદ્ધાંત,

(3) વીમાયોગ્ય હિતનો સિદ્ધાંત અને (4) હક-બદલાનો સિદ્ધાંત.

(2) સામાન્ય વીમાના પ્રકારોની યાઈ બનાવો.

- સામાન્ય વીમાના પ્રકારોની યાઈ નીચે મુજબ છે:
 - (1) માલની હેરફેરનો વીમો (a) દરિયાઈ વીમો, (b) હવાઈ વીમો, (c) માર્ગ વીમો અથવા રેલવે રસ્તા વીમો; (2) આગનો વીમો અને (3) અન્ય વીમા.

(3) જિંદગીના વીમાને નુકસાન-વળતરનો સિદ્ધાંત લાગુ પડતો નથી - શા માટે ?

- નુકસાન-વળતરના સિદ્ધાંત અનુસાર વીમાંપની માત્ર જોખમથી થતું નુકસાન ભરપાઈ કરી આપે છે.
- જિંદગીના વીમામાં મૃત્યુ કે વીમાદાર અમુક ઉંમરે પહોંચે તેટલી મુદ્દત પૂરી થવી એ જોખમ છે.
- માણસના મૃત્યુથી કે તે અમુક ઉંમરે પહોંચે તેથી થતું નુકસાન નાણાંમાં માપી શકતું નથી.

- તળી, માણસના મૃત્યુથી કે તેના અમુક ઉંમરે
પહોંચવાથી પડતી ખોટ નાણાંમાં માપી શકતી નથી.
- તેથી જીંદગીના વીમાને નુકસાન-વળતરનો સિદ્ધાંત લાગુ
પડી શકતો નથી.

(4) સ્વાસ્થ્યના વીમા વિશે ટ્રૂકમાં જણાવો.

- વ્યક્તિના આરોગ્યની જગતવણી અનિશ્ચિત છે. ક્યારે વ્યક્તિનું આરોગ્ય બગડે તે કહેવું મુશ્કેલ છે.
- આધુનિક સમયમાં વ્યક્તિનું આરોગ્ય બગડે ત્યારે સારવારનો ખર્ચ સારો એવો થાય છે. આ સંજોગોમાં સ્વાસ્થ્યનો કે દાક્તરી સારવારનો વીમો લઈ શકાય છે.
- આવો વીમો લેવાથી વીમાંકનની નક્કી કરેલ પ્રીમિયમના બદલામાં અમુક નક્કી કરેલી શરતો અનુસાર માંદગીની સારવારનો ખર્ચ ભરપાઈ કરી આપે છે.

(5) જહેર ભવિષ્યનિધિ માટે નોંધ લખો.

- કોઇ પણ વ્યક્તિ જહેર ભવિષ્યનિધિનું ખાતું ખોલાવી શકે છે.
- આ ખાતાની મુદત 15 વર્ષની હોય છે.
- આ ખાતામાં દર વર્ષે ઓછામાં ઓછા ₹ 500 ભરવા પડે છે.
- તેમાં વર્ષ દરમિયાન વધુમાં વધુ ₹1.5 લાખ ભરી શકાય છે.
- આ ખાતાને 15 વર્ષની મુદત પૂરી થયા બાદ પ્રવર્ત્માન નિયમ મુજબ 5 વર્ષ માટે ગમે તેટલી વાર લંબાવી શકાય છે.

- આ ખાતું 15 વર્ષની મુદત પહેલાં બંધ કરી શકતું નથી.
- આવકવેરાની ગણતરી કરતાં આ ખાતામાં ભરેલી રકમ આવકમાંથી બાદ મળે છે.
- ખાતેદારનું મૃત્યુ થાય ત્યારે ખાતેદારના વારસદારને આ ખાતાની રકમ મળી શકે છે.

(6) પાઇપલાઇન દ્વારા વહન કઈ પેદાશો માટે યોગ્ય છે ?

- પેટ્રોલ, કેરોસીન, બળતણ ગેસ, પાણી, પ્રવાહી કચરાનો નિકાલ વગેરેની મોટા પ્રમાણમાં અને સલામત હેરફેર માટે પાઇપલાઇન વધુ અનુકૂળ પડે છે.
- પાઇપલાઇન દ્વારા તેલના ક્રવાઓથી રિફાઇનરી સુધી કે રિફાઇનરીથી વિતરણકેન્દ્રો કે કારખાના સુધી પ્રવાહી તેલ કે ગેસ કરકસરપૂર્વક વહન થઈ શકે છે.

- દા. ત., ગુજરાતમાં હજરાથી મધ્ય પ્રદેશ અને ઉત્તર પ્રદેશ ગોસ પરિવહન માટે પાઇપલાઇનનો ઉપયોગ થયો છે.
- ભારતમાં અસમ, બિહાર, ગુજરાત, ઉત્તર પ્રદેશ અને હરિયાણા જેવાં રાજ્યોમાં ફૂડઓઇલ અને પેટ્રોલિયમ પેદાશોનું પાઇપલાઇન દ્વારા પરિવહન થાય છે.

પ્રશ્ન 4. નીચેના પ્રશ્નોના મુદ્દાસર જવાબ આપો :

(1) સંપૂર્ણ ભરોસાનો સિદ્ધાંત એટલે શું ?

- વીમાનો કરાર એક સામાજિક વ્યવસ્થા છે. તેનો હેતુ નફાની પ્રાપ્તિનો હોઈ ન શકે. તેનો હેતુ નુકસાનનું આર્થિક વળતર પ્રાપ્ત કરવાનો છે.
- વીમા-કરારના બંને પક્ષકારોએ પરસ્પર સંપૂર્ણ ભરોસો રાખવાનો છે.

- વીમા-કરારના બંને પક્ષકારોએ કરારને લગતી બધી જ મહત્વની માહિતી પરસ્પર સંપૂર્ણ રીતે અને સ્પષ્ટપણે જણાવવી જોઈએ.
- વીમા-કરાર કરતી વખતે માહિતી પૂછવામાં આવી ન હોય પરંતુ કરારને અસર કરતી હોય, તો એક પક્ષે બીજા પક્ષને માહિતી આપવાની હોય છે.
- જો કોઈ બાબત છુપાવીને કરાર કરવામાં આવ્યો હોય, તો તે દર્દો કર્યો છે એમ કહેવાય.

- તને સંપૂર્ણ ભરોસાનો સિદ્ધાંતનો ભંગ થયો ગણાય.
- જો વીમા-કરારના ક્રોઇ એક પક્ષકારને જણ થાય કે સંપૂર્ણ ભરોસાના સિદ્ધાંતનો ભંગ થયો છે, તો તે કરાર ૨૬ થયો ગણવામાં આવે છે.
- જો સંપૂર્ણ ભરોસાના સિદ્ધાંતનો ભંગ કર્યો હોય, તો વીમાકંપની વીમાદારને પ્રીમિયમની રકમ પરત કરતી નથી તેમજ જો નુકસાન થાય, તો તને વળતર મેળવવાનો હક રહેતો નથી.

(2) નુકસાન-વળતરનો સિદ્ધાંત સમજાવો.

- વીમાનો કરાર નુકસાન-વળતરના હેતુથી થાય છે. એટલે કે વીમો લેનારને નુકસાન થાય તો તેનું વળતર મળી શકે તે માટે વીમા-કરાર થાય છે.
- આ સિદ્ધાંત મુજબ વીમાદારને ખરેખર થયેલ નુકસાન સામે વીમાકંપની નુકસાનનું વળતર આપે છે. આ સિદ્ધાંતને આધારે વીમાકંપની કેટલું વળતર ચૂકવશે તે નક્કી થાય છે.

- નુકસાન કરતાં વધુ વળતર મેળવીને નક્કે કરી શકાય નહિ. એટલે કે નુકસાન થયું હોય તેના કરતાં વધુ રકમ નુકસાનના વળતર તરીકે મેળવી શકાય નહિ.
- જો વીમાદાર માલની કિંમત કરતાં ઓછી રકમનો વીમો ઉત્તરાવે, તો તેને પ્રમાણસર ઓછું નુકસાન-વળતર મળશે.
- માલ-મિલક્તની કિંમત કરતાં વધુ રકમનો વીમો લીધો હોય તોપણે નુકસાનની રકમથી વધુ વળતર મળી શકતું નથી.

- દિ. ત., (અ) એક વ્યક્તિએ વસ્તુની કિંમત ₹ 3 લાખ હોય તેનો ₹ 2 લાખનો વીમો ઉત્તરાવ્યો હોય અને વસ્તુ આગાથી સંપૂર્ણપણે નાશ પામે તો તેને વધુમાં વધુ ₹ 2 લાખ ૪ નુક્સાન-વળતર તરીકે મળશે.
- (બ) જો વસ્તુની કિંમત ₹ 3 લાખ છે, પરંતુ તેનો વીમો ₹ 2 લાખનો લેવામાં આવ્યો હોય અને તે વસ્તુને આંશિક નુક્સાન ₹ 1.5 લાખ થાય તો તેને ઉત્તરાવેલ રકમનું પ્રમાણસર વળતર ₹ 1 લાખ મળશે.

➤ જો વસ્તુની કિંમત ₹ 3 લાખ હોય અને તેનો વીમો ₹ 3
લાખનો ઉત્તરાવ્યો હોય અને વસ્તુ આગથી સંપૂર્ણપણે નાશ
પામે, તો તેને ₹ 3 લાખનું સંપૂર્ણ વળતર વીમાકંપની
ચૂકવશે.

(3) વીમા યોગ્ય હિતનો સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ કરો.

- જે વ્યક્તિ કે વસ્તુમાં વીમાદારને વીમાયોગ્ય હિત હોય તે વ્યક્તિ કે વસ્તુનો જ તે વીમો ઉત્તરાવી શકે છે.
- વ્યક્તિ કે વસ્તુનું અસ્તિત્વ ચાલુ રહેવાથી વીમાદારને જે આર્થિક લાભ થતો હોય કે વસ્તુને નુકસાન પહોંચવાથી તેને આર્થિક નુકસાન પહોંચતું હોય તે વસ્તુમાં તેને વીમાગ્ય હિત છે એમ કહી શકાય.

- મકાનમાં તેના માલિકને અને મકાન ગીરવે રાખી નાણાં ધીરનારને મકાનમાં વીમાયોગ્ય હિત હોય છે.
- જિંદગીના વીમામાં વીમો લેતી વખતે, દરિયાઈ વીમામાં નુકસાન વખતે અને આગના વીમામાં વીમો લેતી વખતે તેમજ નુકસાન વખતે વીમાવસ્તુમાં વીમાયોગ્ય હિત હોવું જોઈએ.

(4) ‘વીમો જોખમ દૂર નથી કરતો; પરંતુ જોખમથી પેદા થતા આર્થિક નુકસાનનું વળતર આપે છે.’ – વિધાનની યશાર્થી તપાસો.

➤ દરેક માનવીએ પોતાના રોજબરોજના જીવનમાં અનેક પ્રકારનાં જોખમોનો સામનો કરવો પડે છે.

- માનવીનું મૃત્યુ શર્તાં તેના કુટુંબીજનોને જીવનનિર્વાહનો ભય રહે છે, અક્સમાતથી અંગ-ઉપાંગોને નુકસાન થાય કે મૃત્યુ પાય, આગને કારણે માલ-મિલકત નાશ પામે, દરિયાઈ તોફાનમાં માલને નુકસાન થાય કે નાશ પામે, જહાજનું ઝૂબી જવું, માલસામાન ચોરાઈ જવો વગેરે અનેક પ્રકારનાં જોખમોનો માનવીએ સામનો કરવો પડે છે.
- આવા જોખમ સામે વીમો રક્ષણ પૂરું પાડે છે. વીમો જોખમોને દૂર કરી શકતી નથી.

- મૂળભૂત રીતે જોતાં વીમો એ જોખમોનું નાણાકીય નુકસાન વહેંચી લઈને જોખમો સામે રક્ષણ મેળવવા માટેની સામાજિક સહકારની યોજના કે વ્યવસ્થા છે.
- જેમના પર જોખમોનો ભય ઝડૂમતો હોય તેવા લોકો નાની નાની રકમો ફાળાડુપે આપી એક મધ્યવતી નાંબડોળ ઉલ્લંઘન કરે છે. જેને જોખમને પરિણામે આકસ્મિક નુકસાન સહન કરવું પડે તને આ ભંડોળમાંથી નુકસાનની રકમ ચૂકવી દેવામાં આવે છે.

- આથી તેની નાણાકીય સ્થિતિ નુકસાન પહેલાં જેવી હતી તેવી થઈ જાય છે.
- નુકસાનનો બોજો (જોખમનો ભોગ બનેલી) એક વ્યક્તિ પર ન પડતાં (ફાળો આપતી) અનેક વ્યક્તિઓમાં વહેંચાઈ જાય છે અને તેથી એ બોજો કોઈને ભારે લાગતો નથી.
- આથી કહી શકાય કે, વીમો જોખમ દૂર નથી કરતો; પરંતુ જોખમથી પેદા થતા આર્થિક નુકસાનનું વધતર આપે છે.

(5) 'વખરના કારણે સમય તુછિગુણનું સર્જન થાય છે.' ચચો.

- ચીજવસ્તુઓનાં સંગ્રહ અને જળવણીની વ્યવસ્થા એટલે વખરની સેવા.
- કેટલીક વસ્તુઓનું ઉત્પાદન બારે માસ થતું હોય છે, જ્યારે તે વસ્તુઓની વપરાશ ચોક્કસ સમયગાળામાં થતી હોય છે. દા. ટા., પતંગ-દોરી, દાઢખાનું, રાખડી વગેરે.

- આ જ પ્રમાણે કેટલીક વસ્તુઓનું ઉત્પાદન ચોક્કસ ઝતુ કે સમયગાળા દરમિયાન થતું હોય છે, જ્યારે તેની વપરાશ બારે માસ થતી હોય છે. દા. ત., ઘઉં, ચોઘા, શેરડી, કપાસ વગેરે.
- આ ઉપરાંત આધુનિક અર્થતંત્રમાં ઉત્પાદન અને વેપાર ભવિષ્યની માંગની અપેક્ષામાં થાય છે.
- વખારની સેવા ઉપલબ્ધ હોવાથી જે સમયે અને સ્થળે જે વસ્તુની જરૂરિયાત હોય તે મળી રહે છે. આમ, વખારની સેવા ચીજવસ્તુને સમય તુછિગુણ બક્ષે છે.

(6) વિરિષ્ટ વખારો એટલે શું ? ઉદહરણ સહિત સમજાવો.

- જલદીથી સળગી રઠે તેવા પદાર્થો અને નાશવંત વસ્તુઓના સંગ્રહ, જગવણી અને સુરક્ષા માટે વિરિષ્ટ સગવડો પૂરી પાડતી વખારોને વિરિષ્ટ વખારો કે ખાસ પદાર્થો માટેની વખારો કહે છે.
- આવી વખારોમાં માલના સંગ્રહ, જગવણી અને સુરક્ષા માટે ખાસ કે વિરિષ્ટ સેવા આપવી પડે છે.

- ફટાકડા, રંધણોસ, પ્રેટ્રોલ, બળતણનું તેલ, ઝેરી રસાયણો વગેરે વસ્તુઓના સંગ્રહ, જગવણી અને સુરક્ષા માટે વિશેષ ક્ખાસ વખારો જરૂરી બને છે.
- ઝડપથી બગડી જાય તેવી નાશવંત ખાદ્ય સામગ્રીઓ જેવી કે દ્રોધ, ફળો, શાકભાજુ, ઈંડાં, માખણા, ચીજ, માંસ વગેરેનો સંગ્રહ ક્રોલ સ્ટોરેજ જેવી વિશેષ વખારોમાં કરવાથી આવા પદાર્થોનું આયુર્ધ્ય લંબાવી શકાય છે.

- આવી વખારો આ પ્રકારની વિશિષ્ટ સેવાઓ આપી શકાય તે પ્રકારની બાંધવામાં આવે છે.
- આના ઉદાહરણ તરીકે પેટ્રોલની ભૂગર્ભ ટાંકીઓ, ઝેરી રસાયણો માટેની ખાસ પ્રકારની હંટો અને બાંધકામના પદાર્થો વડે તૈયાર કરવામાં આવતા બ્લોક્સ તેમજ ક્રોલ સ્ટોરેજને દર્શાવી શકાય.
- આવી વખારોની સેવાઓ પ્રમાણમાં વધુ ખર્ચી હોય છે. આવી વખારોએ સુરક્ષાના હેતુથી અનેક પ્રકારના નિયમોનું પાલન કરવું પડે છે.

પ્રશ્ન 5. નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારપૂર્વક જવાબ આપો :

(1) વીમાકરાર એ સામાન્ય કરારથી કેવી રીતે જુદો પડે છે?

➢ વીમો એ બે પક્ષકારો વચ્ચેનો એવો લેખિત કરાર
કે જેમાં વીમો લેનાર પ્રીમિયમની રકમના અવેજના બદલામાં
વીમો ઉતારનાર પક્ષકાર પાસેથી નક્કી કરેલા જોખમથી થતા
નાણાકીય નુકસાનને ભરપાઈ કરી આપવાની બાંધધરી
મેળવે છે.

➤ વીમાની મૂળભૂત ભાવના સામાજિક છે. તે બે પક્ષકારો વચ્ચેનો એક વિશેષ કરાર છે. તેને સામાન્ય કરારના સિદ્ધાંતો લાગુ પડે છે. આ ઉપરાંત તેને નીચેના સિદ્ધાંતો પણ લાગુ પડે છે:

□ સંપૂર્ણ ભરોસાનો સિદ્ધાંત :

➤ સામાન્ય વ્યવહારમાં કરાર કરનાર તમામ માહિતી આપવા બંધાવેલો નથી. જ્યારે વીમાના કરારમાં બંને પક્ષો પાસે પ્રામાણિકતા અને સંપૂર્ણ વિશ્વાસની અપેક્ષા રખવામાં આવે છે.

- બંને પક્ષોએ તેથી જ કરારને લગતી તમામ મહત્વની બાબતોની માહિતી એકબીજાને સંપૂર્ણ અને સ્પષ્ટ રીતે જણાવવી જોઈએ.
- જો કોઈ બાબત છુપાવીને કરાર કરવામાં આવ્યો હોય, તો તેને સંપૂર્ણ ભરોસાના સિદ્ધાંતનો ભંગ થયો ગણાય, તે પક્ષકારે દગ્ધો કર્યો છે એમ કહેવાય.

□ નુકસાન-વળતરનો સિદ્ધાંત :

- વીમાનો કરાર નુકસાન-વળતરના હેતુથી થાય છે.
- વીમાનો હેતુ જે જોખમથી નુકસાન થાય તેનું વળતર પ્રાપ્ત કરવાનો છે.
- આ સિદ્ધાંત મુજબ વીમાદારને ખરેખર થયેલ નુકસાન સામે વીમાકંપની નુકસાન વળતર આપે છે. નુકસાન કરતાં વધુ વળતર મેળવી નકો કરી શકાય નહિ.

□ વીમાયોગ્ય હિતનો સિદ્ધાંત :

➤ વ્યક્તિ કે વસ્તુનું અસ્તિત્વ ચાલુ રહેવાથી વીમાદારને જો આર્થિક લાભ થતો હોય કે વસ્તુને નુકસાન થવાથી તેને આર્થિક નુકસાન થતું હોય તો તે વસ્તુમાં તેને વીમાયોગ્ય હિત છે એમ કહી શકાય. જે વ્યક્તિ કે વસ્તુમાં વીમાદારને વીમાયોગ્ય હિત હોય તે વ્યક્તિ કે વસ્તુનો જ તે વીમો ઉત્તરાવી શકે છે.

□ હક-બદલાનો સિદ્ધાંત :

- આ સિદ્ધાંત અનુસાર નુકસાન-વળતર ચૂકવ્યા બાદ
વીમાવસ્તુમાં રહેલા કાયદેસરના હકો વીમાંપનીને મળે છે.
- નાશ પામેલી વસ્તુની માલિકી વીમાંપનીની બને છે અને તેના
પર મૂળ માલિકનો કોઈ હક રહેતો નથી.
- આ રીતે કહી શકાય કે, વીમા-કરાર એ સામાન્ય કરારથી
જુદો પડે છે.

(2) જીવનવીમાના પ્રકારો જણાવી તે વિશે ટ્રૂકમાં જણાવો.

- જીવનવીમો કે જિંદગીનો વીમો (Life Insurance or Life Assurance) :
- જીવનવીમાના મુખ્ય બે પ્રકાર પાડી શકાય :
- 1. આજીવન કે આખી જિંદગીનો વીમો અને
- 2. હૃતીનો વીમો.

1. આજીવન કે આખી જિંદગીનો વીમો (Whole Life Insurance) :

- આ પ્રકારના વીમામાં વ્યક્તિનું મૃત્યુ થાય ત્યાં સુધી નક્કી કરેલ દરે વીમાદારે પ્રીમિયમ ભરવું પડે છે.
- બદલામાં વીમાકંપની વ્યક્તિના મૃત્યુ બાદ નક્કી કરેલ વીમાની રકમ તેના કુટુંબીજનો કે હકદાર વ્યક્તિને ચૂકવી આપે છે.

- વીમાદારે પ્રીમિયમની રકમ પોતે જુવે ત્યાં સુધી નક્કી કરેલ સમયે ભરવી પડે છે.
- સામાન્ય રીતે વીમા-કરારમાં વીમાવસ્તુની કિંમત નક્કી થવી જોઈએ.
- જીવનવીમાને નુકસાન વળતરનો સિદ્ધાંત અને હક-બદલાનો સિદ્ધાંત લાગુ પડતો નથી.
- જોકે જિંદગી અમૂલ્ય છે, તેથી તેની કિંમત નક્કી કરી શકતી નથી.

- આ સંજોગોમાં વીમાદાર પોતે જ પોતાની જિંદગીનું જે મૂલ્ય નક્કી કરે અને તેની પ્રીમિયમ ભરવાની આર્થિક શક્તિને આધારે વીમાની રકમ નક્કી કરવામાં આવે છે.
- વીમાદારના મૂલ્ય પ્રસંગે જો કોઈ શંકાસ્પદ બાબત ન હોય તો, વીમાંપની સંપૂર્ણ રકમ ચૂકવી આપે છે.

2. હયાતીનો વીમો (Endowment Insurance) :

- આ પ્રકારના વીમામાં વીમાનો સમય નક્કી હોય છે. આ સમય પૂરો થાય ત્યારે વીમાદારને અથવા જો તે સમય અગાઉ વીમાદારનું મૃત્યુ થાય, તો તેના વારસદારને વીમાની રકમ પ્રાપ્ત થાય છે.
- વીમાદારે નક્કી કરેલા દરે અને સમયે વીમો પાકે ત્યાં સુધી પ્રીમિયમ ભરવું પડે છે.

- આ પ્રકારની પોલિસીમાં જો વીમાદાર નક્કી કરેલ મુદત સુધી જીવે તો તેને વીમાની સંપૂર્ણ રકમ ચૂકવી દેવામાં આવે છે.
- જો વ્યક્તિ વીમાની મુદત દરમિયાન મૃત્યુ પામે, તો તેના વારસદારોને વીમાની રકમ પ્રાપ્ત થાય છે.

(3) સામાન્ય વીમાના પ્રકારો જણાવી ગમે તે બે પ્રકાર વિશે નોંધ લખો.

- સામાન્ય વીમાના મુખ્ય ત્રણ પ્રકારો છે : 1. માલની હેરફેરનો વીમો, 2. આગનો વીમો અને 3. અન્ય વીમા.
- 1. માલની હેરફેરનો વીમો (**Goods Transportation Insurance**) :
 - માલની એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે હેરફેર કરતાં માલને નુકસાન થવાનું કે માલ નાશ પામવાનું કે માલ ચોરાઈ જવાનું જોખમ રહેલું છે.

- માલની હેરકેરને કારણે થતા નુકસાન સામે રક્ષણ મેળવવાની વ્યવસ્થાને માલની હેરકેરના વીમા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- માલની હેરકેર અંગેના મુખ્યત્વે ત્રણ પ્રકારના વીમા ઉત્તરાવી શકાય છે : (1) દરિયાઈ વીમો, (2) હવાઈ વીમો અને (3) માર્ગ વીમો અથવા રેલવે રસ્તા વીમો.

(ii) દરિયાઈ વીમો :

- આ વીમો જહાજના માલિકને, જહાજમાંના માલના માલિકને
કે જહાજનૂર મેળવનારને દરિયાઈ જોખમો સામે રક્ષણ આપે
છે.
- વીમાનો આ પ્રકાર ખૂબ જ જુનો અને લોકવ્યાપી છે. 18મી
સદી અગાઉ મહદુઅંશે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર દરિયાઈ માર્ગે
જ થતો હતો.

- દરિયાઈ માર્ગે માલની હેરકેર ખૂબ જ સસ્તી, જોખમી અને વિલંબકારી છે.
 - લોઇડ્ઝ ઓફ લંડન નામની સંસ્થા દ્વારા દરિયાઈ વીમાની શરૂઆત થઈ હતી. આ સંસ્થાએ 325 કરતાં વધારે વર્ષથી પોતાની વિશ્વસનીયતા ટકાવી રાખી છે.
- (ii) હવાઈ વીમો (Air Insurance) :
- હવાઈ વીમાની શરૂઆત 19મી સઈના ઉત્તરાર્ધથી થઈ છે.

- હવાઈ માર્ગ માલ મોકલવાનાં જોખમો સામે હવાઈ વીમો ઉત્તરાવી શકાય છે.
- હવાઈ માર્ગ હેરફેર ખૂબ જ ઝડપી, ખર્ચીજ અને જોખમી છે.
- હવાઈ માર્ગ મોટે ભાગે કિંમતી અને ઓછા વજનના માલની હેરફેર થાય છે.
- જોકે દરિયાઈ અને માર્ગ વીમાની તુલનામાં હવાઈ વીમાના પ્રીમિયમના દર ઊંચા હોય છે.

(4) વીમા-નિયમન અને વિકાસ સત્તા વિશે જણાવો.

- વીમા ક્ષેત્રની કામગીરીની સમીક્ષા કરવા માટે એક સમિતિ રચવામાં આવી હતી.
- આ સમિતિના અહેવાલને આધારે ભારત સરકારે વિદેશી વીમાંકંપનીઓને ભારતીય કંપનીઓના સહયોગમાં વીમાનો ધંધો કરી શકે તેવી જોગવાઈ કરવામાં આવી.

- 1999 મો વીમા નિયમન વિકાસ સત્તા Insurance Regulatory and Development Authority – IRDA-ઈડા)ની સ્થાપના કરવામાં આવી.
- વીમા ક્ષેત્રના નિયમન અને વિકાસની કામગીરી કરતી વીમા નિયમન વિકાસ સત્તા મેં ભારતની સર્વોચ્ચ સ્થાપન પાર્દીય સંસ્થા છે.

- (IRDA)ના 1900ના કાયદા દ્વારા ખાનગી વીમાકંપનીઓ વીમા ક્ષેત્રમાં દાખલ થઈ શકે તેવી જોગવાઈ કરવામાં આવી.
- આ કાયદા દ્વારા આવી ખાનગી વીમાકંપનીમાં વિદેશી સીધું રોકાણ [Foreign Direct Investment – FDI) 26 % સુધીની મર્યાદમાં કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી.

➤ 2015માં વિદેશી સીધું રોકાણની મર્યાદા 26 %થી વધારીને
49 %સુધીની કરવામાં આવી છે. આમ હવે વિદેશી
વીમાંપનીઓ ભારતીય વીમાંપનીમાં સીધેસીધું 49%
સુધીની મૂડી રોકી શકે છે.

(5) વખરના પ્રકારો જણાવી જકાતની દૃષ્ટિએ વખરના પ્રકારો
વિશે માહિતી આપો.

□ વખરના પ્રકારો (Types of Warehouse) :

- જુદી જુદી દૃષ્ટિએ વખરોને જુદા જુદા પ્રકારોમાં વહેંચી શકાય.
વખરના મુખ્ય પ્રકારો નીચેની આકૃતિ દ્વારા દર્શાવી શકાય :
 - 1. માલિકીની દર્શિએ : માલિકીની દૃષ્ટિએ વખરના મુખ્ય બે
પ્રકાર પાડી શકાય : (1) ખાનગી (અંગત) માલિકીની વખરો
અને (2) જહેર વખરો.

- 2. જકાતના હેતુની દ્રષ્ટિએ જકાતના હેતુની દ્રષ્ટિએ વખારના મુખ્ય બે પ્રકાર પાડી શકાય : (1) જકાત ભરેલા માલની વખારો અને (2) જકાત ભર્યા વગરના માલની વખારો (બોન્ડ ગોડાઉન).
- 3. ઉપયોગની દ્રષ્ટિએ : ઉપયોગની દ્રષ્ટિએ વખારના મુખ્ય બે પ્રકાર પાડી શકાય : (1) સામાન્ય વખારો અને (2) વિશિષ્ટ વખારો.
જકાત ભરેલા માલની વખારો (ઇયૂટિ-પેઇડ કેરહાઉસીસ) : આયાત થયેલા માલ પર આયાત-જકાત (કસ્ટમ) ભરાઈ ગઈ હોય તે પછી માલ આ વખારમાં રાખી શકાય છે.

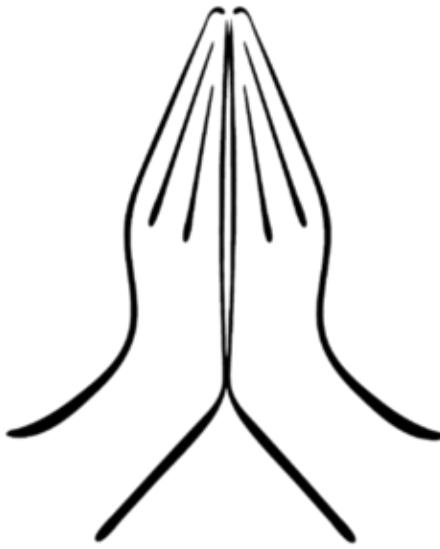
- ખાનગી કે જહેર પ્રકારની આ સામાન્ય વખારો છે.
- આવી વખારો બંદરો, હવાઈ મથકો અને સરહદી વિસ્તારોમાં મોટ પ્રમાણમાં હોય છે.
- આચાતકાર પાસે તાત્કાલિક માલના સંગ્રહની વ્યવસ્થા ન હોય કે માલને નિર્ધારિત સ્થળે લઈ જવા માટે વાહનવ્યવહારની સેવા તાત્કાલિક મળી શકે એમ ન હોય ત્યારે માલને આવી વખારોમાં રાખવામાં આવે છે.

- આવી વખારોની માલિકી ડોક સત્તાવાળાઓ (પોર્ટ ટ્રસ્ટ) કે જહેર જનતાના કોઈ સભ્યની હોઈ શકે છે.
- આ વખારમાં માલ સાચવવા માટે ભાડું ચૂકવવું પડે છે.
- ઘણી વાર આયાત કરેલા માલને બારોબાર કેચી દેવાના હેતુથી જકાત ભરેલા ગોદામમાં રાખવામાં આવે છે.
- જકાત ભર્યા વગરના માત્ર માટેની વખારો (બોંડ ગોડાઉન) : આ પ્રકારની વખારો બંદરની ગોટી (ડોક) પર હોય છે. તે દ્વારા સત્તાવાળાઓની માલિકીની હોય છે.

- જ્યારે આચાતકાર તાત્કાલિક જકાત ભરી શકે તેમ ન હોય કે ભરવા માગતો ન હોય કે માલની પુનઃનિકાસ કરવા માગતો હોય, તો આવી વખારોમાં માલ રાખવામાં આવે છે.
- આ વખારમાં માલ તપાસવાની, માલના વર્ગીકરણ અને પોકિંગ માટેની વગેરે સગવડો હોય છે.
- મોટા પ્રમાણમાં આચાત થયેલા માલ પર બધી જકાત સાથે ચૂકવવી પડતી નથી.

- આયાતકાર સગવડ પ્રમાણે જકાત ભરીને તેમાંથી માલ છોડાવી શકે છે અથવા તેમાંથી બારોબાર માલની નિકાસ કરી શકે છે.
- આવી વખારોમાં સંગ્રહ કરેલ માલની રસીદ હસ્તાંતરક્ષમ હોય છે.
- તેથી ધંધાદારી રસીદનું વેચાણ કરી બારોબાર માલ વેચી શકે છે.

Thanks

For watching